Год. I. София, понеделникъ, 14 февруарий 1927 год. Броя 1 левъ Брой 103

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА

Македония

ВСЪКИДНЕВНИКЪ ЗА ПОЛИТИКА, КУЛТУРЕНЪ ЖИВОТЪ И ИНФОРМАЦИЯ

АБОНАМЕНТЪ:
България за година 300; ½, година 150; 3 мес. 80 лева.
Странство: година 600; ¼, год. 400 лв.; 3 мес. 200 лв. Америка за год. 6 долара; ½, год. 3 дол.

ОБЯВЛЕНИЯ:
На кв. см. . . . . 2 лв.
Малки обявления на дума 50 ст.
Въ хрониката на редъ . 8 лв.
Годежни и вънчални . 40 лв.

Редакция и администрация, ул. „Славейковъ" № 1.
Телефонъ № 2391.

Директоръ: Г. Кулишевъ

Албано-българско съглашение въ Македония

Спомени отъ Скопие

I

Положението и настроението

Това бѣше нѣщо преди около 30 години, следъ Винишката афера, поради която бѣха арестувани и жестоко изтезавани около 400 души, а после около 80 души изпратени на заточение въ Подрумъ-Кале.

Това бѣше, когато цариградскитѣ управници бѣха се убедили, че „раята" въ Македония сериозно се готви да си извоюва политическа свобода съ оржжие въ ржка и когато, покрай другитѣ методи и срѣдства — масови арести, жестоки изтезания и заточения, за осуетяване едно бждаще възстание, турското правителство не само търпеше и поддържаше сръбската пропаганда, но още и използуваше нейнитѣ агенти за шпиони и убийци на нашитѣ първи хора.

Винишката афера засегна Радовишко, Щипско, Кочанско и Кратовско. Разкрития станаха и за другитѣ съседни кази, но поради голѣмия повикъ отъ всѣкжде за извършенитѣ жестокости отъ страна на полицията, отъ Цариградъ е било заповѣдано да се спре всичко и въ другитѣ кази само да се наблюдава. Фантазията на народа, обаче, работеше и отъ уста на уста се предаваха легенди за грамадни количества скрито оржжие.

По онова време, албанското население (турско такова въ Скопие и цѣлия скопски вилаетъ нѣмаше, освенъ чиновничеството и то не цѣло) по своитѣ схващания къмъ нашитѣ борби за културно-национални свободи и борбата ни съ сръбската пропаганда, се дѣлеше на три неравни групи. Голѣмата група, масата, видимо се държеше индиферентно, но въ душата си, инстинктивно, мразеше пришелцитѣ сръбски учители и чиновници отъ консулството и малцината скопяни — 30—40 семейства, които пращаха децата си въ сръбското училище и при случай шеговито ги наричаха *новъ милетъ*.

Една сравнително малка група отъ еснафа дружеше съ сръбскитѣ учители, учителки и чиновници за интересъ. Нашия еснафъ тогава бойкотираше всичко сръбско. Третата група — първенцитѣ албанци, които предимно се занимаваха съ политика не само въ Скопие, но навсѣкжде въ вилаета, бѣха убедени, че революционното ни движение не се ржководи отъ Екзархията и отъ митрополията, не виждаха никаква опасность за цѣлостьта на империята въ успѣха на нашето черковно-училище дѣло и при случай нѣкои отъ тѣхъ ни помагаха, а други, за да не бждатъ неприятни на валията или каймакамина, макаръ че се държеха сжщо индиферентно, симпатизираха ни. Духътъ на времето бѣше си извършилъ своето. Идеята за албанска писменость, за албанско училище, за албанска самостойность не бѣше чужда за тая група. Нѣкои отъ тѣхъ даже завиждаха, че „раята" ги е изпреварила въ културо-национално отношение.

По отношение на сръбската пропаганда, у болшинството отъ тая група бѣ убеждението, че тя е вредна за спокойствието на държавата и нейната цѣлость.

Въ Скопие имаше тогава цѣла махала мохаджари — бѣжанци турци отъ Сърбия. Мнозина отъ първенцитѣ албанци не бѣха забравили, че къмъ края на руско-турската война сръбска кавалерия е стигнала близо до Скопие.

Друго едно важно и сериозно обстоятелство ги караше да се страхуватъ много отъ сръбската пропаганда. Тогава рускитѣ консули открито и често доста брутално помагаха и способствуваха за ширене на сръбската пропаганда въ Скопско. За албанскитѣ първенци, особено за по-старитѣ отъ тѣхъ, които сж бивали членове въ идаре-меджлиси и като такива сж били живи свидетели на нашата самостойна и упорита борба съ патриаршията за своя черква и училище още презъ 1840—1860 година, или пъкъ за по-младитѣ, които сж слушали отъ бащи, дѣди и прадѣди и които сами знаятъ, че „раята" е бугарски милетъ, това поведение на рускитѣ консули беше достатъчно доказателство за опасностьта, която носи съ себе си сръбската пропаганда. Схващанията не само у албанцитѣ, но у всички мюсулмани въ Турция тогава бѣха, че опасность за отоманската държава иде и може да дойде само отъ Русия. „Щомъ рускитѣ консули помагатъ на сърбитѣ, тая пропаганда е опасна за нея". Мотивитѣ за владишкитѣ берати презъ време на стамболовото управление въ България бѣха известни на по-голѣмата часть отъ албанскитѣ първенци въ Скопско.

Своето схващание за значението на сръбската пропаганда албанскитѣ първенци предаваха на своитѣ близки отъ еснафа и отъ селата.

Албанскитѣ първенци имаха постоянни сношения съ нашитѣ първенци въ Скопие и другитѣ градове, било по търговия, било по други поводи. При срещи въ интимни разговори често сж се размѣнявали мисли и сжждения по дневни въпроси, включително и около нашитѣ борби съ сърбскитѣ агенти. Албанцитѣ изобщо считаха насъ за *топракъ-кардашлари* и по силата на естествено положение на нѣщата, и еднитѣ и другитѣ — ние и тѣ, разчитаха въ случай на нужда на взаимна помощь и подкрепа.

Владиката, па и другитѣ наши аази въ идаре-меджлиси, бѣха ни разправяли за случаи, когато тоя или оня скопски албански първенецъ се е застжпвалъ за нашата кауза. Чувалъ бѣхъ за подобна подкрепа и отъ нѣкои наши първенци отъ другитѣ казалийски градове въ Скопско, но като младъ и съ известно предубеждение, не отдавахъ сериозно значение на това. Обаче скоро трѣбваше да се убедя, че албанскитѣ първенци сериозно сж загрижени отъ възможнитѣ печални резултати за вжтрешното спокойствие на вилаета, ако борбитѣ ни съ сръбскитѣ агенти се засилятъ и правѣха възможното да ни помагатъ.

Отъ тѣхнитѣ, албанскитѣ, срѣди ни се съобщи, че сръбскиятъ консулъ поржчалъ на учителитѣ и учителкитѣ да търсятъ измежду албанцитѣ нѣкой, който за пари да убие Велешкия владика дѣдо Авксенти, и че тѣ били намѣрили такъвъ, имало е среща, въ която всичко било уговорено и уредено.

Отъ разследването, което направиха довѣренитѣ хора на австрийския консулъ въ Скопие, Г. Пара се установи, че това съобщение бѣше вѣрно.

Само защото въ разкритието на тоя атентатъ бѣха замѣсени видни първенци и сръбския консулъ Куртовичъ, тогава не му се даде гласность, но въ архивитѣ на нѣколко европейски министерства на външнитѣ работи има документи за това.

На Спасовъ день въ село Драчево, близо до Скопие има съборъ. Съ секретаря на митрополията Стоянъ Божовъ отиваме на събора. Разбира за това сръбския консулъ и чрезъ своитѣ хора за много пари намира двама албанци отъ града за да ни убиятъ по пжтя, на връщане. Единъ отъ първенцитѣ албанци узнава за това и веднага праща да повикатъ Коце отъ братя Кючукъ-Петрови, скопски наши първенци и му съобщава за кроения атентатъ. Коце отъ тамъ търси наши хора, отива и съобщава за сжщото въ руското консулство и австрийското и така се осуети кроеното.

Една есенна вечерь баща ми, 80 годишенъ старецъ, ми казва: синко, хайде да се върнемъ въ България, тука ще те убиятъ. Отговарямъ — не бой се, татко, до като е съ мене моя Герасимъ (отъ организацията бѣха ми дали за слуга единъ младежъ отъ Щипъ, Герасимъ, другарь на Калимацалията, който ме придружаваше на всѣкжде съ единъ голѣмъ карадаглишки револверъ и две ками въ пояса). Никой не смѣе да потѣсне на мене. — Не синко, ще те убиятъ. Слушай да ти кажа какво чухъ днеска въ чаршията. Влизамъ въ единъ турски бакалски дюкянъ да пазарувамъ. Предъ мене бѣше влѣзълъ другъ купувачъ. Калфата докато продаде на него и преброи паритѣ за купеното, азъ чухъ следния разговоръ, между бакалина — стопанинъ и двама други турци, едина отъ които излежда да бѣше голѣмецъ. Тримата седяха около мангала, грѣеха се и си приказваха за тебе. Бакалина се обръща къмъ голѣмеца и му казва: тоя бугарски докторъ, що е дошелъ отъ една година, е биринджи комита, защо валията не го арестува и изпжди отъ тука? Голѣмецътъ отговори: Да се арестува и изпжди тоя докторъ ще стане цѣло меселе (въпросъ). Консулитѣ му сж приятели, хюкумата дори до Стамбулъ ще си има главоболия. Що ни трѣбва да правимъ това, кога сърбитѣ скоро ще му изпиятъ кръвьта. То е наредено. Знае се всичко и всичко е наредено, та за това хюкумата се преструва, че нищо не знае. И завърши:

— Да си ходимъ, синко.

— Не бой се, казахъ азъ, до като народа не обича и цени, докато и между тукашнитѣ първенци албанци има такива, които се грижатъ за спокойствието и мирътъ, да не те е страхъ. Иди утре при руския консулъ и му кажи това що си чулъ и следъ това му разправи за осуетяването на атентата противъ владиката.

При това положение на нѣщата и при това настроение и схващание въ албанското население въ Скопско, постепенно по етапи се създадоха съвършено естествени условия и мотиви за едно споразумение за задружна работа противъ сръбската пропаганда, която въ края на кранщита се завърши съ формално съглашение за изпжждане отъ Скопско най-голѣмия врагъ на българитѣ, най-силния покровитель на сърбитѣ и довѣреното лице на Султана валията Хафъзъ паша. (Следва)

Д-ръ Вл. Руменовъ

Албано-българско съглашение въ Македония

Спомени отъ Скопие

II

Сръбскитѣ училища

Сърбитѣ искаха да откриятъ училище въ едно село близо до Тетово, кждето имаше наше.

Тогава, следъ Винишката афера, тая работа за тѣхъ не бѣше трудна. Въ всѣко село всѣкога може да се намѣрятъ 2-3 продажници. Сръбскиятъ консулъ плащаше по 1-2 наполеона всѣкиму, който се обяви за сърбинъ и подпише заявление, че иска въ селото си сръбско училище. Валията Хафъзъ-паша считаше за държавна нужда да има съ всѣко село сръбски учитель. Вилаетскиятъ училищенъ инспекторъ безъ никаква провѣрка издаваше позволителни. Постжпкитѣ на нашия владика, дѣдо Синесий и застжпничеството на нѣколцина албанци първенци въ *идаре-меджлиси* имаха само тоя резултатъ — да се запита Тетовския каймакаминъ дали действително отъ въпросното село само двама искатъ отваряне сръбско училище.

Когато харзувала (заявлението) на владиката бѣше изпратенъ при надписъ въ каймакамина, архиерейския намѣстникъ, попъ Мисо, буденъ, енергиченъ и много опитенъ тетовчанинъ, ми телеграфира веднага да замина за лѣкуване тежко боленъ.

Моето излизане отъ Скопие за упражняване професията си се считаше за подозрителна работа, та кога ставаше нужда да ида въ нѣкой градъ, попа или нѣкой по-виденъ гражданинъ трѣбваше да ме вика телеграфически.

Попъ Мисо знаеше, че каймакамина и нѣколцина първенци албанци въ Тетово бѣха ми лично задължени, като на лѣкарь, който съмъ имъ помогналъ, та искаше да ме използува — да бжда тамъ, когато цѣлото село ще бжде въ Тетово да протестира противъ решението да се открива сръбско училище.

По случай на моето гостуване въ Тетово, попъ Мисо бѣше поканилъ на вечеря и трима първенци албанци. На тая вечеря разговорътъ скоро премина върху сръбската пропаганда и откриването на въпросното училище.

Оплаквахме се противъ беззаконията на правителственитѣ власти.

Единъ отъ гоститѣ-албанци каза: — Имате право, тука нѣма сърби, но защо вашитѣ даскали правятъ комитаджилъкъ?

Попъ Мисо, винаги находчивъ и духовитъ, отговори: — И владиката, и азъ, и доктора, и всички по-стари хора казваме, че комитаджилъка е лоша работа, но знаете ли нѣкои какво ни отговарятъ: — чули ли сте да имаше комити преди да почнатъ да се отварятъ сръбски училища и преди да се позволява на чужденци, дошли отъ Сърбия, да бждатъ учители? Има ли сърби въ нашата земя? Ето въ нашата кааза нѣма комитаджилъкъ, но ако се отворятъ сръбски училища и почне да се дѣли народа на две, какво ще стане, не знамъ.

Тѣзи думи направиха силно впечатление на гоститѣ. Тѣ се спогледаха и единъ каза — „имашъ право папасъ-ефенди", и се обрѣща къмъ съседа си — „Аджаба, нашия п а д и ш а х ъ знае ли за това"? Другиятъ му отговори — „Лъжатъ го нашитѣ голѣмци-чиновници, повечето отъ които сж подкупени отъ консулитѣ". Третия добави: „Трѣбва ние да кажемъ на нашитѣ хора въ Стамбулъ за това що става въ нашия мемлекетъ".

На другия день гоститѣ и още нѣколцина други първенци албанци се застжпили предъ каймакамина за нашето право дѣло.

Каймакамина бѣше дошелъ преди нѣколко месеца. Той бѣше единъ интелигентенъ турчинъ отъ Критъ и не познаваше населението и условията въ казата. Отъ гоститѣ после разбрахме, че той се опиталъ да се противопостави на молбата имъ, но отстжпилъ, когато сж му заговорили, че работата ще я изнесатъ тѣ въ Стамбулъ. Отговора на каймакамина беше — въ селото нѣма сърби, подписалитѣ заявлението не се ползуватъ съ добро име. Сръбско училище въ това село не се откри.

Сърбитѣ получиха разрешение да строятъ училище въ Скопие. На протеститѣ отъ нашата митрополия и отъ Екзархията се отговаряше съ мълчание и отказъ.

Въ срѣдъ българската махала се почна постройка на голѣмо здание. Туриха се основитѣ и когато се издигнаха стенитѣ 1—2 метра надъ земята, за всички стана ясно, че ще се гради здание за гимназия или друго голѣмо заведение.

Ние сме въ отчаяние и чувствувайки се безпомощни, обърнахме се за подкрепа до мѣстнитѣ първенци-албанци.

Една сутринь 6—7 души първенци отиватъ въ телеграфо пощенската станция и искатъ права линия съ Цариградъ, съ апарата на султана и предаватъ една дълга телеграма до единъ албанецъ, сановникъ въ двореца, въ която между другото се казваше:

— „Ако да можеше Падишаха съ своето свѣтло око да погледне тука, той щѣше да се убѣди, че чиновницитѣ го лъжатъ, тука нѣма сърби, а това що се гради не е за училище, а бждеща казарма за сръбски войски и щѣше веднага да заповѣда да се отмѣни позволителното за градежъ".

До вечерьта се получи телеграма отъ Цариградъ за спиране.

И . . . стоеше 25 години изчигната на 1-2 метра стена на бждещата сграда до влизането на сръбскитѣ войски въ Скопие презъ 1912 г.

(Следва) **Д-ръ Вл. Руменовъ**

Албано-българско съглашение въ Македония

Спомени отъ Скопие

III

Изпѫждането на валията

Недоволни бѣха и албанцитѣ въ вилаета отъ валията Хафъзъ-паша, кюрдъ, безъ образование, но роденъ за паша и достоенъ замѣстникъ на султанъ Абдулъ Хамидъ.

Недоволни бѣха албанцитѣ отъ Скопско, но още повече тия, що живѣеха въ Тетовско, Гостиварско, Призренско, въ Ипекъ и Дяково по стопански и национални причини. Хафъзъ-паша искаше на всѣка цена да запрети свободната продажба на тютюнъ въ всѣка бакалница и всѣки дюкянъ на ока и да въведе продажбата на монополния тютюнъ на реджието. Преди неговото идване колджиитѣ на реджието не сѫ могли да се движатъ въ западната и северната области на вилаета. Албанцитѣ отъ тѣзи краища бѣха чедоволни отъ голѣмия вносъ на фабричния, много ефтинъ европейски спиртъ, защото се подбиваше лозарството.

Следъ отстѫпването Критъ на Гърция много чиновници отъ тамъ бѣха назначени въ албанскитѣ области. А системата — албанци да се назначаватъ въ източнитѣ области на империята, създаване голѣмо недоволство всрѣдъ грамотнитѣ албанци.

Недоволни бѣха отъ политиката на Хафъзъ-паша не само еснафа, по-събуденитѣ бегове и дребното чиновничество, но даже и албанцитѣ, що служеха въ полицията и жандармерията. Още до моето идване въ Скопие, 1898 година, по въпроса за Побошкия монастиръ, за който бѣше арестуванъ за пръвъ пѫть нашия голѣмъ човѣкъ Христо Матовъ, П. Мановъ и други, е билъ замѣсенъ единъ жандармерийски офицеръ — албанецъ, не само като съчувственикъ, но и като помагачъ.

Общитѣ интереси сближаватъ хората и народитѣ.

Секретаря на нашата митрополия, покойния Стоянъ Божовъ, отъ с. Кърчово, сѣрско, единъ отличенъ патриотъ съ голѣмъ умъ и даже съ талантъ да завладява човѣка, който почина съ оржжие въ ржка на Али Ботушъ преди Илинденското възстание, постепенно съ голѣмъ тактъ и умение създаде формено съглашение между насъ и албанцитѣ за изпѫждането на Хафъзъ-паша. Нашето участие трѣбваше да се състои въ: 1) Затваряне на чаршията отначало само въ Скопие, а после ако стане нужда и въ всички градове въ вилаета; 2) подпомагане съ храна семействата на ангажиранитѣ въ борбата албанци и ако стане нужда и изпращане на наши хора въ Цариградъ за носене известия и молби до посветенитѣ въ заговора.

Срещу това заговорницитѣ трѣбваше да поставятъ въ своитѣ искания до султана още една точка — да се изпѫдатъ всички учители и учителки въ християнскитѣ училища въ вилаета, които не сѫ отомански поданици и не сѫ родени въ вилаетитѣ.

Такъвъ учитель ние имахме въ цѣлия вилаетъ само единъ, Велчевъ, преподаватель по литература въ Скопското педагогическо училище и решихме да го жертвуваме, срещу изпѫждането на всички сръбски учители и учителки.

Въ заговора участвуваха видни чиновници албанци и включително началника на вилаетската полиция — свирепия Дервишъ ефенди, родомъ отъ Търново (другарувалъ въ детство съ покойния министъръ Людскановъ), роденъ отъ потурчена българка, изпиталъ ужаситѣ на бѣжанството презъ време на руско-турската война, който бѣше ржководилъ разкритията и изтезанията презъ време на винишката афера, и който не можеше да се помири съ положението, че му било заповѣдано да спре разкритията по аферата въ Велешко и Скопско по натискъ отъ консулитѣ.

По едно на видъ спокойно време въ Скопие се пръсна слухъ, че въ сахатъ-джамиси събрали се около 300 души отъ разнитѣ краища албанци на *конгра* (конгресъ) и Идрисъ-ходжа, налбантина отъ Скопие, говори противъ валията, противъ чужденцитѣ въ управлението и противъ сърбитѣ. Чаршията веднага се затвори и всички се прибраха въ кѫщи.

Идрисъ ходжа три пѫти на день отъ минарето викаше и молеше проклятието на Мухамеда върху това черно куче Хафъзъ, който за пари продалъ държавата и се заобиколилъ самъ съ сърби и други чужденци и чужденки и на края на сеанса се четеха точкитѣ на молбата до султана:

1) Да прати другъ валия.

2) Да се предпочетатъ при еднакви условия за чиновници въ управлението жандармерията и полицията въ вилаета достойни мюсюлмани родомъ отъ вилаета.

3) Да се разреши свободна продажба на рѣзанъ на хаванъ тютюнъ въ вилаета.

4) Да се спре вноса на фабричния европейски спиртъ въ вилаета.

Имаше н ѣ к о л к о точки за намаление на данъцитѣ и найпосле: да се изпѫдятъ всички учители и учителки въ християнскитѣ училища, които не сѫ се учили въ отомански училища, които не сѫ отомански поданици и не сѫ родени въ вилаетитѣ.

Обяви се града въ военно положение. Валията презъ всичкото време остана въ вилаетското управление и да нощува.

Две специални комисии пристигнаха отъ Цариградъ за преговори и споразумение.

Ние пасивно участвувахме въ това албанско движение. Въ фурнитѣ се печеше хлѣбъ за „конграта", а отъ дюкянитѣ и маазитѣ на нашитѣ търговци се изнасяха каци съ сирене и варели съ маслини и се отнасяха за Сахатъ-джамия.

На седмия день се оповести, че султанътъ се вслушалъ въ молбата на населението и „конгресиститѣ" излѣзоха отъ джамията.

Презъ нощьта, обаче се извършиха арести. Идрисъ ходжа и нѣколцина отъ главнитѣ заговорници бѣха арестувани и изпратени за къмъ Цариградъ.

Настѫпи критически моментъ. Останалитѣ заговорници настояваха да се почне акция съ насилие. Стоянъ Божовъ ги съветва да се действува още легално. Изпрати се специаленъ човѣкъ за Цариградъ.

Гвардията на султана, която се състоеше отъ албанци, единъ день на обѣдъ не яде. Разбира султана отъ довѣренитѣ си хора за всичко и заповѣдва Хафъзъ паша да се премѣсти за валия въ Триполи, а на негово мѣсто да се назначи призренския мутусарифъ. Така бѣ изпѫденъ Хафъзъ паша, който за да попречи на нашия подемъ, правеше всичко за да се шири сръбската пропаганда. Ако въ Турция нѣмаше такива валии, въ Македония нѣмаше да има поменъ отъ сръбство.

Д-ръ Вл. Румевовъ